

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Jord, linne och träkol

– en genushistoria

Rosemarie Fiebranz, *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750–1850*, Diss, Studia Historica Upsaliensia nr 203, Uppsala 2002. 400 s.

Perioden 1750–1850 kännetecknades svensk landsbygd av befolkningsökning, social differentiering och början till industrialisering. I socknen Bjuråker i norra Hälsingland tredubblades befolkningen och antalet obesuttna ökade kraftigt. Jordbruket utsattes för ett allt intensivare marknadsutbyte och områdets proto-industrier, produktion av linne och järn, expanderade.

Mot denna bakgrund vill Rosemarie Fiebranz ”belysa hur människorna i en hushållsbaserad förindustriell agrar ekonomi agerade, utifrån sina kulturella, sociala och materiella förutsättningar, i relation till de större och mindre förändringarna under perioden 1750–1850. Bland förutsättningarna för agerandet riktas intresset särskilt mot genusordningen, och undersökningen inriktas i hög grad mot eventuella förändringar av genusarbetsdelningen” (s 45).

Fiebranz studie är mycket ambitiös. Hon behandlar frågor kring arbete och ägande i ett samhälle som stod inför stora förändringar och har för detta letat upp och bearbetat ett stort antal besvärliga källor. Bokens ansats är bred och studien är i sin helhet mycket gedigen och innehållsrik.

Fiebranz vidsynta perspektiv innebär emellertid inte bara fördelar. Min kritik rör huvudsakligen nackdelar som följer av en alltför vid problemformulering. Innan jag diskuterar det närmare vill jag kort sammanfatta innehållet.

Innehåll

I kapitel ett ger författaren en bakgrund till sitt ämne. Huvuddragen i den internationella protoindustrieforskningen, vars huvudsakliga syfte varit att visa på mekanismer som drivit tidigindustriell tillverkning mot industri, presenteras, och även svenska studier på temat refereras. Fiebranz drar därav slutsatsen att hennes undersökningsobjekt bör vara hushållen, särskilt maktförhållandena inom hushållen i vilka könsrelationerna var en central aspekt. Främst intresserar sig Fiebranz för förändringar rörande arbete och ägande.

I kapitel ett går författaren också igenom en rad begrepp som mer eller mindre kommer till nytta i avhandlingen. Fiebranz definierar kultur, hushåll, genus, strategi, mikrohistoria och redovisar även sin syn på förhållandet mellan aktör och struktur.

I kapitel två behandlas sociala och ekonomiska förhållanden. Till Bjuråkers egenheter räknas det speciella cirkulationsjordbruk som bedrevs på bodlandens

ängsmarker, så kallat svalbruk, och området utmärkte sig även då det gäller befolkningsutvecklingen. Jämfört med länet och landet i dess helhet var ökningen i området ovanligt snabb, från 1 061 personer 1750 till 3 359 personer 1850 (s 67). Ökningen gällde framför allt antalet obesuttna.

I kapitel tre redogör Fiebranz närmare för utvecklingen av jordbruket, järntillverkningen och produktionen av linne i området. Trots intensiv nyodling fram emot sekelskiftet 1800 var jordbruket relativt svagt under hela undersökningsperioden. Denna socken producerade aldrig spannmål för försäljning, däremot avyttrades järn och lin.

Efter de tre bakgrundskapitlen följer författarens egna större undersökningar. I kapitel fyra behandlas arbetsdelningen som genusordningens uttryck. Fiebranz bekräftar tidigare forskning då hon visar att kvinnors arbetsuppgifter var mer flexibla än männens. Samtidigt nyanserar hon denna bild när hon pekar på att tidens uttryck och ordval visar att det ändå inte var självklart att kvinnor arbetade med samma sak som män. Det hette exempelvis att kvinnor ”hjälpte till” med manligt definierade arbetsområden (s 136). Kvinnors flexibilitet fungerade bara åt ett håll och enkelt sagt var principen att så länge genusordningen, manlig överordning och kvinnlig underordning, hölls intakt kunde kvinnor i stort sett göra vad som helst.

I kapitel fem utreder Fiebranz bruknings- och ägostrukturer i Bjuråker och hur dessa förändrades. Hon visar att antalet brukare ökade samtidigt som brukningsdelarnas genomsnittliga storlek minskade. Allt fler skulle alltså livnära sig på mindre jord. Jordbrukets otillräcklighet var gynnsam jordmån för kompletterande näringar. Lin, som visserligen krävde jordarealer men inte fullgod åkerjord, erbjöd sådan möjlighet. Det gjorde även järnbruken, som i Bjuråker etablerades relativt sent. Järnproduktionens expansion i Bjuråker, vilken inleddes efter 1830, sammanföll med att linneproduktionen ökade.

Köpmannen Dahlbom, som under 1800-talets första decennier var framgångsrik uppköpare och försäljare av linne i Hudiksvall, har lämnat handlingar efter sig. På grundval av Inger Jonssons bearbetningar av köpmansarkivet har Fiebranz valt ut de hushåll i Bjuråker som sålde lin till Dahlbom. De 90 hushåll det var fråga om uppvisar inget enhetligt mönster (s 216). Kolare, bönder, soldater och torpare tillverkade alla lin, men kolade även för bruken i varierande omfattning. Bjuråkersbornas försörjning baserades enkelt sagt på mångsyssleri.

I kapitel sex fördjupas analysen av hushållens strategier kring ägande och arbete. För bönderna ställdes ägoförhållandena på sin spets i samband med generationsväxlingarna och de egendomsöverföringar som då skulle genomföras. På basis av husförhörslängder och domböckernas småprotokoll rekonstrueras förloppet i åtta hushåll. Det visar sig då att föräldrarna ofta överlät gårdarna medan de fortfarande var i livet. Son gynnades framför dotter, och döttrar som hade bröder förväntades inte ta över något av den fasta egendomen. (s 347–352).

Utredningen av de materiella förhållandena kombineras med en analys av de kulturella. Det sistnämnda baseras på de äktenskapskonflikter kyrkoråd och sockenstämma fick ta ställning till. Konflikterna var inte många. 1750–1850 behandlade kyrkorådet i Bjuråker endast 21 fall, varav de flesta inföll efter 1830. De rörde oftast husmän och torpare, alltså obesuttna grupper, mera sällan förekom bönder. Våld inom äktenskap var den vanligaste orsaken till att kyrkorådet anlätades, men flera fall där saken gällde försummad hushållning och alkoholism förekom också.

Husbondemaktens praktik utifrån kyrkorådets behandling av konflikter inom hushållen blottlade könsnormer som var gemensamma för både bönder och obesuttna. Då det gällde arbetsdelningen kan dessa sammanfattas i att mannens ansvar var att dra in i huset de resurser kvinnan hade att omhänderta. Han ägde både resurser och arbete, hon assisterade honom.

I kapitel sju sammanfattas resultaten. Fiebranz pekar på att bruksarbete var manligt kodat och då det ökade i omfattning utvidgades kvinnors ansvar för jordbruket, främst kreatursskötseln. På motsvarande sätt innebar ökad linneproduktion att vissa manligt kodade uppgifter hölls kvar som manliga medan andra sysslor blev kvinnors. Bruksarbete och linneproduktion resulterade sålunda i förskjutningar i arbetsdelningen mellan könen. Men principen, mannens ägande och kvinnors assisterande, förändrades inte.

En avhandling på 400 sidor låter sig inte rättvist refereras på någon sida. Självklart finns mer att hämta i Fiebranz studie än det ovan sagda. Det gäller inte minst källkritiska och metodiska överväganden i samband med att de olika och varierande källgrupperna bearbetas. Det återgivna räcker dock som underlag för den diskussion jag vill föra.

Helhet och mikrohistoria

Fiebranz studie är rik på infallsvinklar. Fördelen är att de historiska processerna framstår som mindre förutsägbara än vi ibland tror. Nackdelen är dock att viktiga resultat skymms och i det här fallet är nog även en del diskussioner överflödiga. Fiebranz syn på kultur och historia behövs till exempel inte för att kunna följa henne i forskningsspåren (s 23–29). Områdets tidiga bebyggelseutveckling, hur svalbruket gick till liksom likheter och skillnader mellan bolbyar, blandbyar och bodland är säkert aspekter som varit väsentliga för författaren att känna till, men inte lika nödvändiga för läsaren (s 49–58, 193ff).

Det kan tyckas småaktigt att hävda att Fiebranz skulle ha vunnit på att avgränsa sin studie mera. Min uppfattning bottnar allmänt i att med tanke på informationsflödet i dagens samhälle bör framför allt forskarna vara angelägna om att hävda behovet av precision och prioritering. Om inte forskarna gör det, vilka ska då avkrävas kunnighet i att sovra nödvändigt från det mindre nödvändiga?

I det här fallet hade en skarp avgränsning dessutom kunnat profilera Fie-

branz egen studie mera. En tydligare problematisering av tidigare forskning kunde hjälpt till. Ett konkret exempel på en sådan möjlighet erbjuds av relationen till föregångaren, ekonomhistorikern Inger Jonssons undersökning, som delvis behandlar samma sakområde som Fiebranz och dessutom även Bjuråker, platsen för Fiebranz studie.¹ Jonssons arbete är en given utgångspunkt för Fiebranz, men refereras nu först på sidan 105 och då på ett sätt där det inte riktigt framgår hur hennes studie utgjort avstamp för Fiebranz. För att få helt klart för sig hur Fiebranz vidareutvecklar och bygger på Jonsson måste man alltså även läsa Jonssons arbete i dess helhet. Om Fiebranz däremot hade problematiserat Jonssons studie tydligare – till exempel gör Jonsson inte maktrelationerna inom hushållen till sin huvudsak – hade det sätt varpå bägge undersökningarna bidrar till vårt vetande framgått klarare. Samtidigt tror jag att Fiebranz därmed även fått redskap för att kunna sovra i sin framställning.

Frågan om sovring och urval är även aktuell för den mikrohistoriska metod Fiebranz ansluter sig till: "I stället för att undersöka och dra slutsatser från *en* aspekt av en helhet, skulle i enlighet med detta program hela spektrat av mänskliga aktiviteter sammanföras i analysen" (s 47). Bortsett från en skepsis inför nyttan med en så allmänt hållen programförklaring tycks den även vara besvärlig att leva upp till. Är det verkligen rimligt eller ens intressant att sträva efter att analysera "hela spektrat av mänskliga aktiviteter"?

Tack vare mikrohistorien menar Fiebranz att det begrepp som antropologen Clifford Geertz gjort berömt, "thick description", är aktuellt. I Geertz mening innebär "thick description" dock inget ställningstagande för att antalet mänskliga aktiviteter i analysen bör vara stort. Snarast pläderar han för motsatsen, nämligen att tränga in under ytan på det direkt iakttagbara, det vill säga att studera meningar, innebörder och budskap i det till synes enskilda och enkla.² I Geertz fall handlar det om att exempelvis tolka en ögonblinkning på djupet, vilket väl bör betraktas som en ytterst enskild aspekt av mänskliga uttrycksformer.

För Fiebranz tycks mikrohistorien i praktiken främst motivera studiens geografiska avgränsningar. Undersökningen bär lokalhistoriens kännetecken. Utredningen om de äganderättsliga förhållandena och bruksstrukturers förändringar uppfattar jag exempelvis som en lokalhistorisk aspekt av generella förhållanden (s 163–199), liksom även delar av den uttömmande bakgrundsteckningen (s 13–117). Och det är inget fel i det.

Jag tror dock att om Fiebranz hade drivit intentionerna bakom den mikrohistoriska metodologin fullt ut skulle ett av avhandlingens mest intressanta och

1. Inger Jonsson, *Linodlare, väverskor och köpmän. Linne som handelsvara och försörjningsmöjlighet i det tidiga 1800-talets Hälsingland*, Uppsala 1994.

2. Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York 1973, s 6f; Christer Winberg, "Några anteckningar om historisk antropologi", *Historisk tidskrift* 1988:1, s 6–10.

nyskapande kapitel, "Närbilder: hushållsstrategier och genusarbetsdelning", ha varit det huvudnummer det förtjänar, och utgångspunkt för att i det lilla fånga komplikationerna i det stora, något som väl utgör kärnan i mikrohistoria.

Mikrohistorien är delvis poststrukturalistiskt influerad i sin kritik mot tidigare sätt att skapa ny kunskap. Där man förr strävat efter att fylla luckor i vårt vetande om strukturella skeden, en sorts kunskapsackumulerande, syftar mikrohistoriens kontextualiserade tolkningar av det enskilda till att skapa nytt vetande genom en mera kunskapskritisk hållning.

Fiebranz har alltså ett ben i vad som skulle kunna kallas strukturalism och ett ben i ett slags poststrukturalism. Fast hon vill inte riktigt tala ut, välja eller ta konsekvensen av de två benen annat än i en övergripande formulering som hänvisar till Ann-Catrin Östmans nyligen framlagda doktorsavhandling rörande liknande frågor som dem Fiebranz behandlar:³ "Medan Ann-Catrin Östman har närmast sig problematiken företrädesvis på en diskursiv nivå, och därmed undersökt arbetsdelningens könsskapande potential, är min utgångspunkt mer strukturell" (s 124). Vad det strukturella innebär och vilka följder det får för vägvalen i förhållande till Östman eller mikrohistorien diskuteras inte närmare.

Ytterligare ett exempel på en liknande oklarhet kan anföras. Fiebranz vill fånga samspelet mellan förutsättningar, kulturella som materiella, samhällsutvecklingen i stort och de enskilda människorna. Konsekvensen är inte bara att ambitionen är besvärlig att infria och att det blir svårt att urskilja förändring och förändringens orsaker, utan i detta fall uppstår även en fiktiv motsättning mellan individ och samhälle. Å ena sidan måste de "sociala strukturerna beaktas", å den andra uppfattas aktörerna "som betydelsefulla för den historiska utvecklingen" (s 45). Kan det ena verkligen separeras från det andra? Består inte strukturerna av aktörernas agerande? Är det egentligen inte rätt självklart att aktörer varit betydelsefulla för historisk utveckling?⁴

Protoindustri

Ett av Fiebranz teoretiska avstamp tas i de senaste trettio årens diskussion om industrialisering i termer av protoindustri.⁵ Begreppet utgör dock ingen enhetlig teori utan kan förstås som ett paraplybegrepp kring en rad olika aspekter på tidig industri. Några av de mest återkommande är: demografisk utveckling, klass-

3. Ann-Catrin Östman, *Mjölk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870–1940*, Åbo 2000.

4. Jfr Thomas Johansson, "Anthony Giddens och det senmoderna", i Per Månsson (red), *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*, Stockholm 1998, s 423: "Strukturer existerar inte separat från social handling, utan är ständigt inbegripna i struktureringen av människors handlingar."

5. Franklin Mendels, "Proto-Industrialization. The First Phase in the Industrialization Process", *Journal of Economic History* 1972. I ett numera klassiskt verk, *Industrialization before Industrialization. Rural Industry in the Genesis of Capitalism*, Cambridge 1981, diskuteras Göttingenhistorikerna industrialiseringen i enlighet med denna riktning.

förhållanden, jordäggande och maktförhållanden mellan uppköpare och producent.

Att antalet jordbrukande torpare med stort behov av andra försörjningar än jordbruk ökade i Bjuråker ligger i linje med protoindustrins generella drag (s 73, 77). Motsvarande kan sägas om den dramatiska folkökningen och även att den berodde på att födelsetalen gick upp (s 71). Om sjunkande giftermålsålder låg bakom de stegrade födelsetalen hade även detta följt det allmänna mönstret. Fiebranz avstår dock från att fördjupa de demografiska aspekterna. I stället skiftar hon över till jordäggandets betydelse. Föredömligt noggrant utvärderar hon det ena källmaterialet efter det andra och stannar slutligen för en kombination av jordeböcker, prästvalslängder och mantalslängder. Fiebranz skiljer på officiell ägostruktur, det vill säga storleken på skatten, och officiell bruksstruktur, det vill säga mängden jord i relativa tal (s 163, 167).

Distinktionen mellan bruks- och ägostruktur, som krävt stor möda och ändå kvarstår som komplicerad, säger kanske inte så mycket som man skulle önska, särskilt som vissa jordarealer, bodlanden, inte ingår i mätningarna. Att området dominerades av skattebönder talar dessutom för att bruksrätten i stora drag sammanföll med skatterätten och författaren konstaterar själv att distinktionen inte är nödvändig att beakta före 1800-talet (s 170). Konkret är det även oklart hur Fiebranz handskas med fall som till exempel Per Olofsson, vilken i elva års tid brukat sin hustrus bördehemman utan att förhållandet formaliserats (s 261). När författaren summerar bruksstrukturens förändring tycks resonemanget dessutom röra sig om enbart skattetalens fördelning (s 198f). Den relativa jordfördelningen ordas det inte mycket om.

Fiebranz hade enligt min mening vunnit på att koncentrera sig på antingen demografi eller ägoförhållanden. Hon skulle då haft ännu större möjligheter att tydligare problematisera tidigare forskning. Till skillnad från många producenter i kontinentens protoindustri var exempelvis de mest framstående producenterna i Bjuråker de som ägde relativt mycket jord. Vilka följder det hade diskuteras dock inte närmare.⁶

Även i Inger Jonssons studie om linnestillverkningen i Hälsingland är diskussionen om protoindustri styrande. Jonsson visar att köp- och förlagssystem samtidigt var i omlopp. I det förra fallet förfogade producenterna över de råvaror de använde, medan de i det andra fick råvaror utlämnade i förskott, på förlag. Relationerna mellan uppköpare och producent var alltså tvetydiga och i flera fall framgår hos Jonsson att producenterna genom att sälja till flera köpmän undvek att bli beroende av enbart en. Jonsson visar också att de som producerade mest väv var besuttna bönder, alltså de som ägde förhållandevis mycket jord.⁷ Fiebranz

6. Jfr Gay L Gullickson, *Spinners and Weavers of Auffy. Rural Industry and the Sexual Division of Labour in a French Village 1750–1850*, Cambridge 1986.

7. Inger Jonsson 1994, t ex s 158.

kan bekräfta Jonssons bild av att beroendeförhållandet mellan uppköpare och producenter var tvetydigt, men hon undersöker inte saken närmare, vilket är synd eftersom Fiebranz, liksom Jonsson, har åtskilligt på fötterna för att komplettera och korrigera forskningens uppfattning om de generella dragen, inte minst när det gäller maktförhållanden i produktionen.

Ett konkret exempel gäller marknaden. Nu hävdar Fiebranz i svepande ordalag, och utan att precisera närmare på vilket sätt, att marknadskontakterna blev "allt intensivare" (s 106). Frågan är hur? De linneproducenter i Bjuråker som valde att sälja sitt linne till exempelvis stadsköpmännen distansades från marknaden, alltså helt i enlighet med en syn på förloppet där köpmanskapitalet successivt grep in i produktionssfären för att slutligen uppsluka den helt. Men Fiebranz har enligt min mening underlag för att nyansera denna bild och ännu mer betona det motsägelsefulla i förloppet. Då de 90 vävsäljande hushållen i olika omfattning även var engagerade i järnbruksarbete, främst kolning, framgår hur allmogen i Bjuråker agerade på olika marknader och undvek att fullständigt låta sig inlemmas i någondera.⁸

Så länge allmogen kombinerade linne med att också producera träkol kunde alltså varken bruken eller stadsköpmännen fullständigt kontrollera producenterna. Detta mångsyssleri har tidigare diskuterats som en viktig orsak till att tillväxt kunde ske i äldre tiders bondesamhällen, även i svensk forskning.⁹ Fiebranz kunde å sin sida ha hävdad mångsyssleriet som småproducenternas taktik för att hålla sig oberoende av köpmanskapitalet, ett agerande som på sikt kunde bidra till att protoindustrin upphörde, den de-industrialiserades, vilket ju också gällde för linneproduktionen i Bjuråker.

Genus

Det andra teoretiska avstampet tar Fiebranz i genusteori. Inspiration hämtas från Joan W Scott, som uppfattar genus som en grundläggande aspekt i alla sociala relationer, baserade på föreställda skillnader mellan könen. Samtidigt är genus uttryck för maktrelationer som skapas symboliskt, normativt, institutionellt såväl som i identitetsskapande processer.¹⁰

I likhet med ekonomhistorikern Lena Sommestad använder Fiebranz ordet kön för att referera till konkreta kvinnor och män, medan ordet genus används som en referens till "manligt och kvinnligt som meningsskapande kategorier" (s 35).¹¹

8. Jfr Bertil Fridén, *På tröskeln till marknaden. Makt, institutionell kontext och ekonomisk effektivitet i Västsverige 1630–1800*, Göteborg 1991.

9. T ex Janken Myrdal & Johan Söderberg, *Kontinuitetens dynamik. Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige*, Stockholm 1993, s 37f.

10. Joan W Scott, *Gender and the Politics of History*, Columbia 1988, s 42ff.

11. Jfr Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Uppsala 1992, s 23.

Fiebranz menar dock att även kön bör förstås historiskt och relativt: "det framträder konkret på olika sätt i olika samhällen och under olika perioder" (s 35). Varför behövs då en distinktion mellan kön och genus?

Christina Florin, som recenserade Sommestads avhandling 1992, föreslog att genus genomgående borde varit begrepp för de aspekter Sommestad behandlar.¹² Sedan dess har diskussionen fortsatt. Uppdelningen mellan kön och genus har från bland annat poststrukturalistiskt håll kritiserats för att den ger upphov till en föreställd skillnad mellan det biologiskt givna och det kulturellt skapade.¹³ Denna tudelning uppfattas då som falsk, särskilt om man går med på att även kön är föränderligt, vilket Fiebranz faktiskt gör.

Även på denna punkt tycks Fiebranz ha ett ben i strukturalism och ett i poststrukturalism utan att riktigt vilja välja. Om hon tagit fasta på sin egen definition skulle hon följt Florins rekommendation och alltså använt genus som en synonym till engelskans gender genomgående. Alternativt kunde hon valt att likt de norska historikerna enbart använda ordet kön.

Ett vanligt perspektiv inom den historiskt orienterade könsforskningen är att analysera hur större samhällsförändringar påverkade könsrelationerna, oftast kvinnors villkor. Även det omvända perspektivet finns, alltså hur könsrelationerna påverkade samhällsförändringar.¹⁴

Det ena är nödvändigtvis inte sämre än det andra, men anger hur man ser på kön som organisatör av samhälleliga förhållanden. I det förra fallet ses könsrelationerna som bestämda av andra förhållanden, i det senare uppfattas i stället könsrelationerna som avgörande för hur förändring kan ske. I vilken tradition passar då Fiebranz studie in?

Kapitelrubriken "Arbetsdelningen som genusordningens uttryck" liksom antagandet om att "genusarbetsdelningen uttrycker de grundläggande inslagen i genuskonstruktionen – åtskillnad baserad på uppfattade könskillnader och artikulering av makt" talar för att Fiebranz vill analysera hur könsrelationernas utformning påverkade protoindustrin, inte det omvända (s 118, 125). Men det finns motsägelser där könsrelationernas betydelse reduceras. Det sistnämnda sker exempelvis när Fiebranz inledningsvis diskuterar den omvandling av socknens arbete som satsningen på järn och lin rimligtvis innebar. Här menar hon att detta hade betydelse för genusarbetsdelningen, vars normativa karaktär i sin tur kan "ha utgjort en påverkansfaktor för förändringsförloppet" (s 41).

I praktiken tycks det som om Fiebranz studie närmast kan räknas till den tradition som främst intresserar sig för hur könsrelationerna påverkades av andra

12. Christina Florin, "Mjök – en historia mellan kvinnor och män", *Historisk tidskrift* 1992:4, s 574f.

13. Pia Lundahl, *Intimitetens villkor. Kön, sexualitet och berättelser om jaget*, Lund 2001, s 14f.

14. T ex Yvonne Hirdmans numera klassiska artikel, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3, s 51.

förändringar. Det beror delvis på att genusperspektivet över huvud taget inte är särskilt framträdande i ett par av framställningens tyngre avsnitt, till exempel de relativt omfattande diskussionerna om områdets sociala struktur och egendomsförhållanden.

Ett annat skäl för min slutsats ges av hur Fiebranz ser på förändring. Hon poängterar att det svårbemästrade och knapphändiga källmaterialet gör det besvärligt att över huvud taget säga något om genusarbetsdelningens förändring (s 161). Kanske Fiebranz här är försiktig i överkant. Beläggen för att arbetsområdena kodades om i könsmissiga avseenden när linnetillverkningen expanderade är förvisso få (s 156f). Men kan inte det ringa antalet tas som bevis på att förändringen nog inte var särskilt påtaglig? Kanske den i så fall stabila arbetsdelningen mellan könen till och med kan förklara protoindustrins utveckling, dess nedgång? Här tror jag alltså att Fiebranz haft god chans att komma vidare om hon valt att mera entydigt utgå från könsrelationerna som en förutsättning för, inte som ett resultat av, protoindustrins utveckling.

Strategi och hushåll

Ett centralt begrepp i Fiebranz studie är strategi som definieras som ”de samlade principer som har lett till iakttagbara handlingsmönster inom hushåll” (s 44).

Fiebranz menar att hushållstrategiernas ”inriktning kan sammanfattas som att trygga försörjningen genom flexibla arbetsinsatser i de olika näringarna, med en samtidig inriktning på att säkerställa jordbruksdriften, garantera ålderdomsförsörjningen och att överföra egendomen till nästa brukargeneration” (s 366). Frågan är vad som i allt detta utgörs av strategi?

Strategi förutsätter någon form av val som är relaterat till ett i förväg bestämt mål. Att trygga försörjningen, som enligt Fiebranz var grundläggande för hur människorna i de undersökta hushållen hanterade sina liv, kunde knappast väljas. Däremot var det fullt möjligt att åtminstone delvis välja *hur* försörjningen skulle tryggas. Om Per Olofsson och hans hustru Anna inte kunde välja bort döden eller ens kontrollera vid vilken tidpunkt den skulle ske hade de ändå möjlighet att förbereda generationsväxlingen genom att i förväg bestämma vem som skulle ta över gården (s 261f). Bjuråkersborna måste ändå anpassa sig efter möjligheterna till försörjning, de var tvungna att ta till vara på de tillfällen som bjöds och de hantlade sina liv i relation till klimat, sjukdom och död. De avgjorde inte på egen hand efterfrågan på linne och träkol. Fiebranz syn på strategi ger dock intrycket att valmöjligheterna var större än de egentligen var. Samtidigt är det ändå oklart vad som var strategiska val och vad som utgjorde tvingande omständigheter.

Fiebranz studerar i första hand hushållens strategier och utgår då från att hushållet ”utgjorde samhällets grundläggande enhet” (s 30). Hushållen utgör följaktligen fokus i undersökningarna om olika grad av engagemang i endera bruks- eller linneproduktionen (s 208–216, 246–250). Men det är knappast hushåll som är

det centrala då jordöverlåtelser, hemmansklyvningar och arvsförföringen studeras (s 261–286). Då handlar det i stället om släktbaserade egendomsrelationer och konflikterna i kyrkorådet rörde huvudsakligen äktenskapsrelationer. Både släkt- och äktenskapsrelationer rymdes förvisso inom hushåll, men tydligt är att hushållen rymde stora motsättningar som förtjänat att lyftas fram mera.

Det finns en lång tradition inom framför allt den ekonomisk-historiska forskningen att poängtera äldre tiders produktion som hushållsbaserad. Det sista decenniet har hushållet emellertid problematiserats på ett sätt som tydligt lyfter fram hushållens olika konstellationer. I till exempel ekonomihistorikern Göran Rydén's uppdelning av hushållen i arbetslag, matlag och bolag framgår några aspekter.¹⁵ För egen del skulle jag dessutom vilja lägga till samlaget för att ännu mera betona äktenskapet som hushållets grundläggande enhet. Vinsten av att på så sätt plocka isär hushållen är att motsättningarna inom dessa blir tydliga, men även klagörande för det Fiebranz egentligen vill åt, nämligen ”de samlade principer som har lett till iakttagbara handlingsmönster inom hushåll” (s 44). Låt mig ta ett exempel som bygger på äktenskapets roll.

Oavsett vilka konflikter kyrkorådet behandlade genomsyrades dess utslag av normerna i rådande äktenskapslagstiftning. Allmänt skulle kvinnan vara mannen underdånig, men mannens uppfostringsansvar och målsmanskap för hustrun tillät honom ändå inte att behandla kvinnan hur som helst. Manlighet definierades utifrån ansvaret för makarnas försörjning medan kvinnlighet definierades i termer av delaktighet. Detta åskådliggörs i skildringen av handlarhustrun Anna Christina, som på eget bevåg drivit affärer och skaffat paret de inkomster som var nödvändiga för försörjningen. Trots att kyrkorådet ansåg att det var mannen och hans försummade hushållning som till största delen var skulden till paret's oenighet var man samtidigt missnöjd med hustruns självvåldiga agerande (s 339f).

Handlarparets handlingar bedömdes alltså utifrån en utvald aspekt av hushållets olika gemenskaper, den äktenskapliga, vilket ledde till en målkonflikt mellan hushållets behov av tryggad försörjning och rådande könsnormer, en konflikt som varit värd närmare diskussion, särskilt mot bakgrund av Fiebranz uppfattning om strategi.

Det är tydligt att Fiebranz generellt strävar efter att belysa motsägelser och komplikationer, men hon är inte alltid öppen för de möjligheter det egna materialet erbjuder. Om hushållsbegreppet problematiserats mera hade Fiebranz fått ännu större möjlighet att hävda könsperspektivets relevans i den historiska utvecklingen i Bjuråker.

15. Göran Rydén, *Hammarlag och hushåll. Om relationen mellan smidesarbete och smedshushållen vid Tore Petrés brukskomplex 1830–1850*, Uppsala 1990.

Sammanfattning

Det har redan framgått att Fiebranz undersökning berör centrala aspekter av Sveriges historia 1750–1850: jordbrukets omvandling, befolkningsökning, social differentiering och landsbygdsindustrins etablering och utveckling. Det är en anrik forskningstradition Fiebranz ansluter sig till. Till skillnad från sina föregångare undersöker hon dessutom omvandlingarna även i ett könsperspektiv. På så sätt är hon nyskapande och särskilt avsnitten om arbetsdelningen mellan könen bör vara intressanta även för modernhistorisk genusforskning.

I boken om jord, linne och träkol får man på nära håll följa hur människorna i Bjuråker handskades med nya och gamla försörjningsmöjligheter, vilka konflikter som uppstod, hur generationskonflikter gick till och vad de resulterade i. Fiebranz anlägger många olika, intressanta och betydelsefulla infallsvinklar på sitt ämne, behandlar systematiskt och insiktsfullt flera källgrupper. Det formella fungerar utmärkt och avhandlingen utgör på många sätt en mycket habil och lärorik studie, som dessutom ställer höga teoretiska krav.

Fiebranz problemformulering, begreppsanvändning, val av perspektiv och metod kan visserligen diskuteras och resulterar i några fall i att undersökningens resultat kan vara svåra att tolka. Sammanfattningsvis är det dock ingen tvekan om att Fiebranz lyckats med både den svåra bedriften att sätta sig in i det lokala utfallet av de samhällsförändringar som ägde rum 1750–1850, och visat att hon insiktsfullt bemästrar den historiska forskningens hantverk.

Maria Sjöberg*

* Fakultetsopponent